8 ՄԱՅԻՍ 1865 ՀՐԱՏ·Բ· Բ·ՏԱՐԻ ԹԻՒ 66

Կը հրատարակուի ամէն ամսոյ 1· 8· 16 ի՝ 23 ին։
Խափանորդագրութիւնն գէնը պարէնա 20 Ֆրանկ։
Աղարտագրութիւնները պարէնի ոչէրբէն կ'ուխի։
Հաս ԲԷրի ընթերցուիր։

Խափանորդագրութիւնը միայն պարէնա է։
Ծանուցումի համար ղաս սակարկութիւն է՝ ելլայ։
Դուրս երթալիք նեռոն ծախքը առնողին վրայ է։
Աղարտագրութեան տեղն է Պ·Յ·Գաֆֆէանին դրատունը։

ՄԵՌԵԼԷԹԷՂ

ԱՅԼ ԵՒ ԱՅԼ

ԷՕՂԻԷՑ ՄԷՋ

Հարուածութիւն. Տիս երես. 129

17. Հոմայեցի մը մեռնելուն պէս մարմինը տաք ջրով կը լուային, վրան անուշահոտ խոնկեր կը քսէին. ներմակեղէններ կը հագցընէին եւ դրանը սեմուցը վրայ կը դնէին երեսը դէպ'ի փողոցը դարձուցած. եւ գրանն առաջը նոճի մը կը տնկէին, որ մահուան նշան էր։ Հոն կը մնար մեռելոյն մարմինը սովորաբար մինչեւ եօթն օր. եւ ութերրորդ օրը՝ յուղարկաւորութեան՝ պէտք եղած հանդերձանքը Լիբինա դիցուհւոյն մեհեանէն դնելէն ետքը մեռելոյն մարմինը արեւու տեղերին կը տանէին։ Ա՛ռեալոյն որպիսութեանը եւ աստիճանին համեմատ՝ հանդէսն ալ տարբեր կելլար։ Արեւելք մարդ մըն էր նէ՝ մարմինը քաղաքին հրապարակը կը տանէին. եւ հոն անոր տըղան կամ աղգականներէն մէկը գամբանական ճառ մը կը խօսէր։ Անկէց փայտակոյտին քով կամ թաղմանը համար պատրաստուած տեղը կերթային. մեռելին մարմնոյն այրուիլը կամ հողը թաղուիլը՝ մեռելին ըրած կտակէն կամ ազգականացը կամքէն կախում ունէր։ Հասարակապետութեան առաջին տարիները մեռելը իր տանը մէկ անկիւնը կը թաղէին. բայց ետքերը՝ քաղաքին պարիսպէն ներս մեռել այրելն ալ թաղելն ալ եղկոտասան տախտակաց օրէնքովն արգիլուեցաւ։ Փայտակոյտը սեղանի ձեւով կը շինէին մայր եւ եղեւին եւ բեւեկնի եւ ուրիշ առոնց նման խիժաւոր ու իւղոտ փայտերէ։ Ա՛ռեալը՝ իր պատուական հանդերձները հագած, մեծագին անուշահոտ իւղերով օծուած եւ երեսը դէպ'ի երկինք դարձնելով սնտուկի մէջ դրուած կելլար։ Բերանը արծաթեայ դրամ մը ունենալով. որ Քարոնին՝ նաւու վարձք պիտի ելլայ կըսէին։ Փայտակոյտին բոլորտիքը նոճիով շրջապատած կելլար։ Ա՛ռեալին մերձաւոր ազգականները ձեռքերնին ջահ բռնած՝ կընակնին փայտակոյտին դարձընելով անանկ կը բռնէին կրակը։ Եւ վառելէն ետքը մեռելին լամբերը եւ զէնքերը եւ ինչ որ կենդանութեան ատենը գործ կածէր նէ ամէնն ալ հրակը կը ձգէին։ Հին ատենները սովորութիւն կար որ արծաթագին կամ պատուական գերիներ ալ փայտակոյտին վրայ կը մորթէին։ Այս սովորութիւնը ճամբայ բացաւ սուսերամարտութեան, եւ թատերական խաղեր ներկայացընելու։ Ետքի ժամանակները յաւարկաւորութեան ատանկ խա-

ղերուն ծախքը այնչափ շատցաւ, որ Տիրեր կայսրը մասնաւոր հրովարտակ հանեց որ մասնաւոր մարդիկ այդպէս մեծածախ մեռելաթաղ չընեն. եւ միայն անոնց հրաման ըրաւ որ գոնէ 400,000 սեսոստրոս ածողէքով իրենց սեպհական տեղ ունենան*։ Երբ ո՛չ սուսերամարտ ըլլար եւ ո՛չ գերի կամ կալանաւոր, մեռելին համար զոհ ըրածի կերպարանք մը տալու համար կնիկ մարդիկ երեսնին ցաւելով ալիւն կը հանէին, որպէս զի՝ ինչպէս որ Վարրոն կըսէ, գժոխոց չատուածները արիւն տեսնելով ամոքին։ Մագաւորներու եւ քաջայաղթ պատերազմողներու գերեզմաններու վրայ երբեմն թշնամիներ, եւ թէ որ ասոնցմէ չգտնէին նէ՝ ստորին կարգի զինուորական հրամանատարներ կամ ծառայնին կը մորթէին։

Պարմինը այրելէն ետքը ոսկորներուն մոխիրը կաթով ու գինիով կը լուային եւ տափորի մէջ կը դնէին. հանդէսին ներկայ գտնուող քուրմը՝ հանդիսականները մաքրելու համար վրանին երեք անգամ քաւչական ջուր կը ցանէր. սափորը մեռելին համար պատրաստած գերեզմանը կը տանէին. եւ թաղման տեղւոյն առաջը յատուկ շինուած սեղանին վրայ խունկ եւ ուրիշ անուշահոտ ծխանելիք կը ծխէին։ Հռոմայեցիներուն գերեզմանները սովորաբար բարձրաւանդակ տեղեր եւ յարահետ ճամբաներու վրայ կըլլային, եւ մեռելներուն հարստութեան վիճակին համեմատ շատ կամ քիչ զարդ կունենային։ Տեսակ տեսակ բաներ կը դնէին մէջը. զոր օրինակ, վառած կանթեղներ. որոց համար կըսէին թէ չեն մարիր. արցունքով լեցուն սրուակներ, որոնք միշտ ապակիէ շինուած մանր շիշեր կըլլային, եւ Հռոմայեցիները մեռելնուն համար թափուած արցունքները անոնց մէջ կը ժողվէին։ Գերեզմաններուն դրսի կողմը տապանագիր կըլլար. ճակատը Լատիներէն D. M. գրերը նշանակուած, դիս մանիպուս — ման ղառուաշինեռս — բառերուն առաջին գրերն են**։ Յուղարկաւորութեան հանդէսը կը վերջանար հայկերոյթ մը տալով մեռելին ազգականներուն եւ բարեկամներուն. այս առիթով երբեմն միս ալ կը բաժնուէր աղքատներու, կամ առ հասարակ ամենուն։ Սուկը տասն ամիս կը տեւէր. բայց երբեմն հասարակաց ուրախութեան առիթ ըլլալու բան մը պատահելով այս ժամանակը կը կարճընար։ Այց թէ՝ յուղարկաւորութեան արարողութիւնները եւ թէ սգոյ ժամանակին տեւողութիւնը որոշելը քուրմերուն կիյնար։

Հռոմայեցիները քանի՝ որ մեռելի մը վրայ խօսք բացուէրնէ յարգանօք խոսելը իրենց կրօնական պարտք մը սեպած էին։ Գերեզմաններուն վրայ քանի մի խօսքի եղանակներ կը գրէին, որպէս զի չըլլայ որ անվայել բան մը ըլլալով պղծուին. եւ հոն թաղուած մեռելներուն մահերուն անէծք կարդալ չպատահի։ Գերեզմանակրկտութիւնը ամենամեծ ոճրագործութիւններուն մէկը սեպուած էր, քուրմերէն հրաման չեղած գերեզմաններու ամենափոքր փոփոխութիւն մը, եւ ոչ իսկ նորոգութիւն չէր կրնար ըլլալ։ Դիոսի Փլամինեան քուրմը* եւ հաւատարցները հրաման չունէին մեռել տեսնելու եւ հինգ օր չանցած չէին կրնար այն տունը մտնել՝ ուր որ մարդ մեռեր է։ Այն արդելքը կար ուրիշ քուրմերու համար՝ երբ զոհ մը ընելու պատրաստութիւն ունէին։ Դիէր աքսորեալ մէկը իր տարագրութեան երկիրը, կամ դատաւոր մը պատաւորական պաշտօնով իր հայրենիքէն դուրս խրկուած երկիրը մեռնելու ըլլար, ազգականները անոր ոսկերոտին ու մոխիրը մեծագին սափորի մէջ առնելով իրեն հայրենիքը կը բերէին եւ ճանրան ո՛ր քաղաքն որ հասներ նէ յուղարկաւորութեան շքեղ հանդէս կը կազմուէր։

18. Հին Պաղեստացիներուն կամ գաղղացիներուն համար Յուլիոս Կեսար կըսէ թէ յուղարկաւորութեան շատ շքեղ եւ փառաւոր հանդէս կընէին։ Ոչ միայն մեռելը այլ եւ ամէն անոր սիրած բաները մինչեւ անասուններն անգամ կրակը կձգէին կայրէին։ Շատ ատեն չընէր կըսէ նոյն պատմիչը, որ մեռելին ծառայները եւ անոր պաշտպանութեան տակն եղողներն ալ հետը կայրէին։ Այս մարդիկը որ պաշտպանելու կըսուէին, մէկ զօրաւոր մարդու մը ծառայութեանը զիրենք նուիրած էին անոր պաշտպանութեանը ապաւինելով, եւ խօսք տուած էին կենաց եւ մահուանն ատենը անկէց չզատուելու։ Ուրեմն խոստմունքին անանկ ճշդութեամբ եւ հաւատար-

* Հնագէտները մէկ սեսոստրոսը 20 ֆրանք կը հաշուէն. ուստի 409,000 սեսոստրոսը կընէ 8 միլիոն ֆրանք, կամ 35,200,000 օսմանեան դահեկան, որ է 70400 քսակ։

* Մահ չատուածներուն վրայ բաւական տեղեկութիւն տուած եմք Երեւակիս 1859 ապրիլ. 1 թերթին մէջ. (հար. Դ. էջ. 280)։

* Փլամինեան — Փլամինիոս — ըսուածները՝ հին Հռոմայ մէջ Հռոմուլոսէ կամ Նումայէ սահմանուած տասն եւ հինգ քուրմերն էին, որոց մէջ մ՛ծի պզտիկի տարբերութիւն կար։ Մեծերը երեք էին. մէկը Դիոսի յատկացած, երկրորդը Արէսի, եւ երրորդը Կուիրինոսի, որ Հռոմուլոսի դիցաբանական անունն է։ Մնացած տասն եւ երկուքը որ փոքր կըսուին, երկրորդական չատուածներուն համար եղեալ սահմանուած են։ Դիոսի Փլամինեան քուրմին համար մասնաւոր հետաքրքիր գիտելիքներ կան. որոնք ծանօթութեան մը մէջ չըրզմելու՝ մօտերս յատուկ յօդուածով կը հրատարակեմք։

մութեամբ կպահէին, որ իր պաշտպանին հետ մեռնելն խոյս տուող մէկ հոգիի մըն ալ օրինակ չգտնուիր պատմութեանց մէջ։ Կեսար միակ ծառայներու եւ պաշտպանեալներու խօսք կընէ. բայց Պոմպոնիոս Մէլայի մէկ խօսքէն կը հասկցուի որ գաղղիացիներուն կրնիկները իրենց երկրէն եւ աշխարհի վրայ չմնալը իրենց պարծանք եւ փառք կը սեպէին։ Այս աշխարհագիրը որ ազգաւ սպանիացի է, կըսէ. տան մը կը գտնուէին անանկներ՝ որ իրենց երիկը այրող խորոյկին մէջ ինքնակամ կը նետուէին, յաւիտեան անկէց չդատուելու յուսով։ Կեղտերը հանգերձեալ աշխարհը առնելու պայմանաւ փոխ ստակ կատային մեռելմը այրած ժամանակը յարմար առիթ կը սեպէին իրենց առաջուց մեռած ընտանեացը նամակ խրկելու. որոց մէջ իրենց գործերուն ինչ վիճակի մէջ գտնուելը եւ պարտքերնուն որքանը վճարուիլը կը ծանուցանէին. եւ այն թուղթը կրակը կը նետէին։

Հարանիկեան

ԹՈՒՂԹԱԿՐՕՆՈՒԹԻՒՆ

Հարանո�րեան. Տե՛ս երես 130։

«Քրիստոնէական դարերը բամբասելու գրութեան հետ միացաւ հեթանոսական դարերուն սաւաթիկ աշխուժով յարձակմը։ Լիբերան հռչակեցին որ արուեստներու եւ բանաստեղծութեան եւ ամէն տեսակ գրականութեան մէջ գեղեցիկը երբէք քրիստոնէութեան արտադրութիւններուն մէջ չգտնուիր. եւ այս կողմերէն եկեղեցւոյ հարը նախնի ազգային ճարտարախօսներէն շատ վար էին եւ աղէկ ճաշակ եւ պերճախօսութիւն ստանալու էին. եւ աղէկ ճաշակ եւ պերճախօսութիւն ստանալու մէկ հատիկ միջոց՝ Պերիկղէսի եւ Օգոստոսի դարերուն լեզուն ու գրականութիւնը սորվիլն է. եւ գրագիտաց ընկերութենէն իբրեւ խուժադուժ չմերժուելու համար այս պայմանս յոյժ անհրաժեշտ էր։

«Այս չափազանց գովեստները վստահութեամբ ընդունելով ուսման ոճերուն քրիստոնէական գաղափարները դուրս ձգելը կանոնի մը պէս բռնեցին։ Մինակ պատանեաց հարկաւոր. եւ պարտաւորեալ սպուած գիրքերն էին հեթանոս հեղինակներուն. եւ նոյն պատանիներուն ականջը՝ հին հանճարոյ պուղներուն տրուած գովեստներով եւ պարծանքներով եւ բերանալիր ներբողներով լեցուեցաւ։ Ասածիս մէջ մէկ բառ մը անգամ չկայ որ պատմութեան մէջ հարիւր երես բան անոր ապացոյց չըլլայ։ Այս ամենուս հարկաւոր հետեւութիւնն այն եղաւ, ինչ որ ըլլալու էր։ Հեթանոսութիւնը դեղեցկին ճշմարիտ աղբիւրն է ըսելը իբրեւ անհակառակելի սկզբունք բռնուելով, չէ՛ թէ միայն գրաւորական գեղեցիկը; այլեւ արուեստականն ալ, փիլիսոփայականն ալ, ընկերականն ալ, ինչ որ անոր գրոշմը վրան չունենար՝ պէտք էր մէկդի դնել կամ ջնջել իբրեւ Գոթերէն մնացած բարբարոսութեան հետք մը։

«Հետեւաբար տեսնուեցաւ որ մինչեւ երեք հարիւր տարի այս գեղեցկի կրօնքին նախանձաւորները մեր ներքին բնիկ յիշատակները կը կրճատէին եւ կաւրէին. մեր եկեղեցիներուն քրիստոնէական նկարները կը ծեփէին, ամենէն բարեպաշտ մատենագիրներուն եւ սուրբ վարդապետներուն գրաւորական եւ մինչեւ անգամ գիտնական գրուածները բանի տեղ չէին դներ. եկեղեցական պաշտամանց վսեմ երգերը, սրբոց վարքերը; բարեպաշտական պատմութիւնները խորհրդաւորութիւն եւ դպրոցականութիւն եւ ուրիշ չգիտեմ ինչ անուններուն վրանին դնելով աղբիւրը կը նետէին բոլոր քրիստոնէական սահմանադրութիւնը կաւրէին, եւ հասարակաց հրապարակները եւ պարտէզները եւ պալատներուն ճեմելիքները եւ սանդուղներուն քովերը անամօթ մերկութեամբ քանդակուած հեթանոսական արձաններով կը լեցընէին։ Տաճարները Յոյն Հռոմէական ըսուած բաղադրեալ ձեւով շինել սկսան. եւ քիչ մը նաց որ Ղեմպոսի չաստուածներն ալ հոն տեղաւորէին։ Կարծեցեալ նախնական հնութեան այլանդակ սէր, որ Աստուծոյ եւ երկնից եւ առաքինութեան եւ Յիսուսի Քրիստոսի ամենափոքր զգացմունք մը ազդող խորհուրդ մը չունէր։

«Երդ՝ Աստուծոյ հաւատքովը, այս ամենէն ետքը պատահածները ինչպէ՞ս կըլլար որ չպատահէին։ Ի՞նչպէս ուսումնասէր պատանիները միշտ մի եւ նոյն բաները լսելով թէ՝ գրագիտութեան եւ թէ արուեստից եւ գիտութեանց ուսումնարանները, այսքա՞ն թէ՝ մարդկութիւնը ինչ եւ ո՞ր տեսակ բան արտադրեց նէ՝ հին յունաց եւ հին հռովմայեցւոց արտադրութեանցը հետ չկրնար բաղդատուիլ. այս ելիտասարդները կը սեմ ի՞նչպէս կրնային գոնէ անտարբեր չըլլալ քրիստոնէութեան նկատմամբ անոր գործքերուն եւ կանոնադրութեանցը եւ անոր հետեւող մարդոցը վրայօք, զորոնք իրեն ուրիշ կերպ չէին ճանչցուցած եւ յարգերնին ուրիշ կերպ չէին գիտցուցած, բայց եթէ իբրեւ ծաղու եւ արհամարհանաց նշաւակ։

Ասոր հակառակ, ի՞նչպէս մեծ յարգ եւ մինչեւ անգամ զարմանք եւ մեծ յափշտակութիւն ալ չիմանար այն գործերուն եւ մարդոց եւ սահմանադրու-

թեանց եւ այն ամէն հեթանոսական բաներուն վրայ՝ որոնք ամէն ատեն, եւ իր գրաւորական եւ գիտնական դաստիարակութեան բոլոր ընթացքին մէջ, անոր կը ներկայացուէր իբրեւ մէկ հատիկ գաղափար ամէն տեսակ գեղեցկի, եւ իբրեւ անղուգական օրինակներ, որոց միայն պէտք էր հետեւիլ եւ սորվիլ, առանց յոյս ունենալու որ կրնան անոնց հասնիլ, եւ առաւել եւս՝ անոնք յոյսերնին կտրելով, որովհետեւ կատարելութեան իբրեւ վերջին ծայր կը ցուցուէր իրենց։ Ասոր հակառակը հրաշք մը պիտի ըլլար։ Եւ ի՞նչ. չե՞մք գիտեր արդեօք որ մարդս իր տղայութեան ատենն առած տպաւորութիւնները մինչեւ ծերութեան ժամանակը յամառ պնդութեամբ կը պահէ։ Այս ամէնը ենթադրելով, այսինքն՝ մարդս հին ժամանակի մարդոց փոխուած դնելով, որուն գաղափարները եւ կիրքերը եւ սովորութիւնները եւ բարքը եւ ուսմունքը եւ սէրը հեթանոսական եղած ըլլան, ի՞նչպէս անկէց հարկաւ չհետեւիր Եւրոպայի հիւանդանալը նոյն հիւանդութեամբ՝ որով բռնուած էր երբեմն աշխարհ. այսինքն՝ հեթանոսական աշխարհը։

„Հին հեթանոսութեան բաները այսպէս առանց ընտրութեան չափազանց գովելը եւ 'ի գործ դնելը՝ որկէց քրիստոնէութեան արտադրութեանցը վնաս կը հասնէր, ասկէց չորս հարիւր տարի առաջ սկսաւ, եւ հիմնապէս ամէն տեղ կը շարունակէ, ասիկայ կրնայ առջի բերանը անվնաս երեւիլ. որովհետեւ քրիստոնէութիւնը ամբողջ ժողովրդեան ուղեղը թափանցեր էր. այլ աշխոյժը կամաց կամաց կաւելնար. եւ ասոր արդիւնքն եղաւ էրիսոնէոնիզմ, եւ կրնայի ալ ըսել՝ ընկերոնիզմ հակառակ դրութիւն մը, որ մեր ժամանակիս ճշմարիտ վտանգը եղած է։ Ինչ՞մք տեսներ արդեօք մեր այլանդակ նորութիւններուն քարոզիչները՝ որ կը ջանան քրիստոնէական աշխարհը Լեթէնքի եւ Հռովմայ հին դարերուն՝ այսինքն նախնի հեթանոսութեան դարերուն կարծեցեալ փառացը եւ մեծութեան եւ յաջողութեանը վերածելու։„

Բաւական կը սեպնիմք Եգուիլայի եպիսկոպոսին խօսած ճառը մինչեւ հոս թարգմանելը, որ արդէն բաւական երկարեցաւ ալ։ Ասկէց ետքը խօսածները մեր ազգին հիմակուան վիճակին հետ շատ յարաբերութիւն մը ունին։ Այժմեան Հռոմայ հայրապետը անցեալ տարւոյ դեկ. 8 թուականով հանած շրջաբերական կոնդակ մը ունի որ Գաղղիայի մէջ շատ հակառակութիւններ պատճառեց, որովհետեւ կառավարութիւնը եկեղեցիներու մէջ կարգացուիլը արգիլեց եւ եպիսկոպոսները ընդդէմ բողոք ըրին որ անհաւատ եւ բոլոր աբական լրագիրներուն հրատարակելն եւ ուղղաշուն պէս մեկնելէն ետքը իրենց պատուիրելը որ եկեղեցիներու մէջ չհրատարակուի անտեղի բան մըն էր. այս կոնդակէն Եգուիլայի եպիսկոպոսը սա հատուածը կառնէ. „եկեղեցւոյ թշնամիները իտալացւոց ոգիները „ուղղափառ հաւատքէն օտարացընելու չեն ամչնար „... կըսեն եւ ամէն տեղ կը հաստատեն թէ ուղղափառ „կրօնքը իտալական ազգին փառացը, մեծութեանը եւ „յաջողութեանը հակառակ է. թող չըսար որ Իտալիա „նախնեացը այսինքն հեթանոսներուն ժամանակին „փայլումը դարձեալ ունենայ„։

Ընկէց ետքը Եւրոպայի դպրոցներուն սովորութիւնը կը պախարակէ, որ Լատին եւ Յոյն լեզու սորվողներուն ձեռքը կռապաշտ մատենագիրներու գրքեր տալով մատաղ հաւակէն անոնց միտքերը կապականեն, ուր յունարէնի համար Ոսկեբերանին պէս սուրբ վարդապետաց գրքերը բաւական էին։ Ասոնք մեր ազգին հիմակուան վիճակին չվերաբերիր կըսեմք. որովհետեւ այդ լեզուները մեր դպրոցներուն մէջ իրրեւ սկզբնական ուսմունք մտած չեն եւ մեր գրականութիւնն ալ մեր երանաշնորհ սուրբ թարգմանչաց օրէն Է.ուստի այս միջոցաւ կրապաշտից գաղափարներ մեր դպրատուները մտնելէն երկիւղ չունիմք։

Երկիւղնիս ուրիշ կողմն է։ Գաղղիերէն լեզուն շատ յարգ գտած է մեր դպրոցներուն մէջ. բայց գրքերու մասին ընտրութիւն չկայ. որովհետեւ նոյն լեզուն սորվեցընողներուն մէջ այլ այդ գիրքերը ընտրելու բաւականաչափ եղեկութիւն ունեցող քիչ կայ. կըսեմք որ Ռուսոյի եւ Վոլդերի եւ Վիքդոր Հիւկոյի եւ ուրիշ ասանկ հարիւրաւոր հեղինակներու գրքեր համբակ աշակերտաց ձեռքը կը տրուին որ գաղղիերէն զրուցուածքի ոճ սորվին. իսկ Շատոպրիանի եւ Ֆէնէլոնի եւ ուրիշ ասոնց նման ընտիր հեղինակներուն անուններն ալ գուցէ շատ գաղղիագէտներու ծանօթ չեն. տղայքը կրթելու ատեն երկու բան կայ որ կրթողը իրեն տուած կրթութեան առարկայ ընելու է. նախապէս սիրտը կրթել մաքուր բարոյական սորվեցընելով, որուն հիմն է հաւատքը. եւ երկրորդ միտքը կրթել տեսակ տեսակ գիտութիւններով. թէ որ այնպէս ընթացքի մը բերուինք մեր մանկունքը մեծ շահ կը գտնեն գաղղիերէնի ուսմունքէն։

ՎԵՐՔ

ԵԼԻ ՊԱՊԱՆ

ՆԻ ԳՈՂԵՐԸ

Շարունակութիւն. Տե՛ս երես. 126

Ելի պապան Հօնա Հիւսէինը մտերմական սիրով ընդունեց. ուղղակի պէս աղէկ պատիւ ալ բրաւ, տղան

ցուցուցած բարեկամութենէն եւ աղէկութիւններէն շնորհակալ եղաւ եւ ըսաւ. թէ անիկայ եւ թէ ես մեծապէս երախտապարտ եմք քեզի. նաեւ առաւել անոր համար որ զաւակս տակաւին պատանի մըն է որ աշխարհի բաներուն փորձ չէ. դուն չես փսխիր այս բանիս մէջ անիկայ կրթելէն։ Հօճա Հիւսէին Ալի պապային քաղաքավարական խօսքերուն քաղաքավարութեամբ պատասխանելով վստահ ըրաւ անիկայ, որ տղան մէկ քանի ծերերու չափ փորձառու է ալ նէ ուրիշ շատերուն փորձառութեանը հաւասարելու չափ խելք ունի։

Ուրիշ այլ եւ այլ նիւթոց վրայ ալ քիչ մը խօսք ընելէն ետքը Հօճա Հիւսէին երթալ որ ուզեց, Ալի պապա թող չտուաւ։

Տէր իմ. ըսաւ. ո՞ւր պիտի երթաս. կաղաչեմ շնորհ ըրէ. ընթրիքը հոս ընես իմ հետս։ Առաջդ դնելու կերակուրներս քու արժանիքդ վար բաներ են. բայց ինչպէս որ ըլլան նէ՝ կը յուսամ որ նոյն սրտով կընդունիս՝ ինչ սրտով որ ես քեզի կը նուիրեմ.

Հօճա Հիւսէին պատասխանեց. Տէր իմ Ալի պապա. սրտիդ բարութեանը համոզուած եմ. եւ թէեւ քու առատասիրտ սեղանդ վայելելէն հրաժարիլ կուզեմ նէ՝ կաղաչեմ. չկարծես որ չհաւնիլ կամ կոպտութիւն մըն է. այլ ուրիշ պատճառ ունիմ. որ թէ որ գիտնաս՝ դուն ալ ինծի իրաւունք կուտաս.

Ալի պապա ըսաւ. կրնա՞ հարցուիլ արդեօք, տէր իմ, թէ ի՞նչ է այդ պատճառը։

Հօճա Հիւսէին ըսաւ. կրնամ ըսել։ Ո՛չ մսեղէն եւ ո՛չ համադամ խորտիկ չեմ կրնար ուտել՝ թէ որ մէջը աղ դրուած ըլլայ. եւ ասով կը հասկընաս թէ սեղանիդ առաջը ինչպէ՞ս կենալու պիտի ստիպուիմ։

Ալի պապա ըսաւ. թէ որ ատոր համար է նէ՝ բաւական պատճառ մը չէ ասիկայ զիս այս իրիկուն քեզի սեղանակից ըլլալու պատիւէն զրկելու՝ թէ որ դուն հարկաւ ուրիշ կերպ չուզես. նախ եւ առաջ մեր տունը կերուած հացին մէջ աղ ընաւ չըլլար. իսկ մսեղէններուն եւ ուրիշ կերակուրներուն համար կը խոստանամք քեզի որ քու առաջդ դրուելիքները աղ չունենան. երթամ պատուէր տամ։ Ուստի դուն ալ շնորհ ըրէ հոս կեցիր. մէկ վայրկենէն կուգամ։

Ալի պապան ինքն խոհանոցը գնաց եւ Մէրճանին ապսպրեց, որ պատրաստելիք մսեղէնին մէջ աղ չդնէ. եւ շուտ մըն ալ երկու երեք տեսակ կերակուր պատրաստէ առանց աղի. իր առաջուց պատուիրածներէն զատ։

Մէրճան որ կերակուրները արդէն պատրաստած էր՝ այս նոր պատուէրին վրայ սիրտը նեղանալով Ալի պապային ըսաւ.

Ո՞վ է այդ դժխեմ (թիթիզ) մարդը՝ ըսաւ, որ աղ չուտեր եղեր, Քիչ մը ուշ մնայ նէ կերակուրդ չ'ուտուիր։

Ալի պապա ըսաւ. մի՛ նեղանար Մէրճան. աղէկ մարդ մըն է. դուն իմ ըսածս ըրէ՛։

Մէրճան դժկամակութեամբ հնազանդեցաւ. բայց հետաքրքրութիւն մը մտաւ սիրտը տեսնելու թէ այդ աղ չուտողը ինչպէ՞ս մարդ է։ Գործը լմընցուց. Ապտուլլահ սեղանը դրաւ. Մէրճան ալ սկաւառակով կերակուրները տանելու անոր օգնեց. եւ Հօճա Հիւսէինին երեսը տեսնելուն պէս աւազակապետն ըլլալը ճանչցաւ. թէեւ այն լաթերովը չէր ճանչցուեր։ Եւ ուշադրութեամբ մը զննելով տեսաւ որ հանդերձին տակը դաշոյն մըն ալ պահած է։

Ինքն իրեն ըսաւ. ալ չեմ զարմանար որ սրիկան իմ տիրոջս հետ աղ ուտել չէ՛ ուզեր. անիկայ ասոր դաժան թշնամին է. մեռցնելու եկեր է. բայց ես թող չեմ տար։

Երբ Մէրճանը Ապտուլլահին ձեռքովը կերակուրները տալը լմընցուց, ժամանակ գտաւ երբ առնոնք հացերնին կուտէին. եւ իրեն խորհած ամենայանդուգն գործոյն պատրաստութիւնը տեսաւ. եւ երբ լըմընցուց՝ Ապտուլլահ եկաւ իրեն իմացնելու որ պտղեղէններ տալու ժամանակն է։ Աղջիկը ասոնք բերաւ. եւ երբ Ապտուլլահ սեղանին վրայի սկաւառակները վերցուց՝ Մէրճանն ալ պտղեղէնները դրաւ։ Ալի պապային քովը ալ պղտիկ սեղան եւ վրան երեք բաժակ գինի դրաւ։ Դուրս ելած ատենը Ապտուլլահն ալ հետն առաւ. որպէս թէ մէկ տեղ հաց ուտելու, եւ Ալի պապան ալ ազատ ձգելու համար. որպէս զի հիւրին հետ ուզածին պէս խօսակցի եւ գինի խմցունէ։

Այն ատենը սուտ հօճա Հիւսէինը, որ քառասուն գողերուն մեծն էր իրօք, գտաւեց որ Ալի պապան մեռցընելու յարմար ատիթը եկած է։

Կըսէր ինքն իրեն. հայր ու տղայ կը գինովցընեմ. տղուն ալ շատկէկ խըմցունեմ նէ չկրնար ձեռքըս բռնել դաշոյնս հօրը սիրտը խօթած ատենս։ Նոյնհետայն վար պարտէզը կիջնամ. խոհակեր աղջիկն ու ծառան կամ հաց ուտելու վրայ կըլլան. կամ խոհանոցին մէջ քունները տարած կըլլայ. առաջին անգամ ըրածիս պէս պարտեզէն կը փախչիմ կերթամ։

Հարութիւն

Հետեւեալ նամակը հրատարակել ուզուած է մեզնէ։

Մայր եկեղեցւոյ հանգուցեալ աւագերէց տէր Գէորգ Հօրը ժառանգորդներուն համար եղեալ կտակագրութիւնը՝ որուն օրինակը Ձեզի խրկեցինք՝ պէտք եղած տնօրէնութիւններ ընելով՝ Ձեր լրագրոյն միջոցաւ հրատարակելնիդ կը խնդրուի։

Մեծապատիւ Օգնական ընկերութեան Հայրերը որ 'ի վաղուց Ս. Փրկչեան ազգային հիւանդանոցի մէջ գտնուած անտերունչ խղճալեաց բաւական ժամանակ հոգ տարած են ամենայն ջանացողութեամբ, այժմ 1864 մարտ 14 մայր Եկեղեցւոյ հանգուցեալ գիտնական աւագ տէր Գէորգ քահանայի որբերուն համար պէտք եղած խնամքները ըրին իրենց անձնական նուէրովնին եւ ազգերնուս մէջ գտնուող բարեպաշտ մեծապատիւ աղայներէն սակ հաւաքելով ժառանգորդաց անջնջելի կտակ մը հասատեցին. որոնց անունները Ձեր լրագրոյն մէջ յականէ անուանէ հրատարակելնիդ կը խնդրեմք։

Դրամ	
46126	Հաւաքեալ ողորմութիւն.
6975	1864 տարւոյն քոնսոլիտին շահը եւ քուէին յաւելուածը.
55101	
Ծախք	
48771·20	900 հատ քոնսոլիտ առնուեցաւ
6326·20	հանգուցեալ տէր հօրը պարտուցը համար տրուեցաւ.
55101	

Եղեալ կտակը 900 հատ քոնսոլիտ է։

Խողովքին տնօրէնութեամբը երեք հատ կտակագիր եղեալ է. մէկ հատը կտակաց հոգաբարձութեան դիւանը պիտի մնայ, եւ միւս մէկ հատը ժառանգորդներուն քովը, մէկ հատն ալ Գանձապետ կարգուած մեծապատիւ Աղայից Սնտուկը. խորհրդոյս տնօրէնութեամբը Գործակատար դրուեցաւ Մայր եկեղեցւոյ աւագերէց տէր Սուքիաս խոհեմաղարդ Հայրը որ ամէն ամսագլուխ այս 900 հատ քոնսոլիտին շահը մեծապատիւ Գանձապետ Աղայներէն առնելով որբերուն տայ, եւ ինքն ալ հայրենական խնամքով զանոնք պաշտպանէ. Գանձապետ կարգուած են մեծապատիւ Խասիոմաճի Յարութիւն աղայն, Հարէնց Յ. Ըրահամ աղայն, Նուսուփեան Ալիքսան աղայն, այս քոնսոլիտները զատ սնտուկի մէջ դնելով, երեք բանալի ունի, այս երեք աղայներուն քով պիտի մնայ, բացուիլ հարկ եղած ժամանակը երեքը 'ի միասին գալով պիտի բացուի։

Բ. Ս.

1865 ապրիլ 28

Օգնական ընկերութիւնը՝ որ սուրբ Փրկչի հիւանդանոցի խղճալեաց նպաստելու համար հաստատուած էր՝ իր պաշտօնին համար որոշած ժամանակին աւարտելէն ետքը իրարմէ չզատուելով՝ բարեգործութեան առիթ գտածնուն պէս կատարելու ջանալին մեծ գովութեան արժանի է։ Ազգիս մէջ օգնութեան կարօտ բան չպակսիր. ասոնց ալ ջանից պտուղը ատեն ատեն տեսնելու բարեբաղդ եմք։

	Դրամ
Մեծապատիւ Սրբազան Պետրոսբք Հայր	500
Ս Երուսաղէմի Փոխանորդ Խսահակ Ս. Եպ.	500
Կարնոյ Առաջնորդ Յարութիւն Ս. Եպիս.	500
Նիկոմիդիոյ Առաջնորդ Ստեփան Ս. Եպիս.	250
Ս. Երուսաղէմի միաբան Սիմէոն վարդապետ	200
Մայր եկեղեցւոյ Տէր Սուքիաս քահանայ	200
Ն՛արտարապետ Կարապետ Էմիրայ	2500
Գէորգ աղա Պապիամաճեան	2500
Յարութիւն աղա ,,	2500
Ալիքսան աղա Նուսուփեան	2500
Մաղաք աղա Պասմաճեան	2000
Փիւրքճիւպաշեանց գերդաստանէն	1500
Ըրահամ աղա Հարենց	1500
Սարգիս աղա Ձրաճեան	1500
Ըստուածատուր աղա Գէորգեան	1500
Վերոբէ աղա Պաղտատցի	1500
Խարեսէր երկու անձինք	1300
Սիմոն աղա Սորատունկեան	1000
Յակոբ աղա Մոսիկեան	1000
Յովհաննէս էֆէնտի եւ Թիւզանդ աղա Սուրէնեան	1000
Մաղաք աղա Մուրատեան	1000
Յարութիւն աղա Սմբատեան	1000
Ոսկան աղա Երսէնեան	1000
Սերոբէ աղա եւ եղբարք Ենուխեան	1000
Սամուէլ աղա Միքայէլեան ոսկերիչ	600
Կարապետ աղա Մամճեան	500
Յովասափ աղա Խարաղամեան	600
Համբարձում աղա Սալարեան	500
Թագաւոր աղայ Սլանեան	500
Եւսեբէ աղա Վարդանեան	500
Միքայէլ աղա Գարագաշեան	500
Լքնա աղա ոսկերիչ	500
Յովակիմ աղա խազակ	500
Եւետիս աղա Շամտանճեան	500
Մանուկ աղա Ձօլսգեան	500
Սահակ աղա Նազմաճեան	500
Գասպար եւ Եւետիս աղա Լաթիֆեան	500
Նիկողոս աղա Սուլթանեան	500
Ստեփան աղա Իսրայէլեան	500
Կարապետ եւ Մանուէլ աղաք սրմաքէշ	500
Մարկոս եւ Նազարէթ աղայք Խաղաբերեան	500
Գրիգոր եւ Մարտիրոս աղայք Կիւրճեան	500

Գէորգ աղա Յովակիմեան	500
Սարգիս էֆէնտի Էնֆիէճեան	500
Բարեպաշտան ոմն Մ. Մարտիրոս աղայ Գայ-	500
Յակոբ աղա Նշանեան սէրշեանի	300
Ընդրէաս աղա Փափազեան	300
Պետրոս աղա Թագաւորեան	300
Տիգրան աղա Լաքնաեան	300
Գէորգ աղա Լաղմաճի	300
Յակոբճան աղա Գայսէրլեան	300
Միքայէլ Յակոբճան աղա վաճառական	300
Ղազարոս աղա Մասէհեան	300
Մարգար աղա Յակոբեան	250
Յակոբ եւ Մկրտիչ աղայք Շահինեան	250
Սահակ աղա Պէօրէքճեան	250
Նշան աղա Թագաւորեան	250
Յովսէփ աղա Փէհլիվանեան	250
Լուլթի աղա խազէզ	250
Սահակ աղա Գալփագճեան	250
Սարգիս աղա Պօշնակեան	250
Խաչիկ աղա Լաղմաճի	250
Մանուկ աղա Մանիկեան	250
Մկրտիչ աղա Ղազմաղեան	200
Միքայէլ աղա Մամիկոնեան	200
Մանուկ աղա Սմբատեան	200
Յովհաննէս աղա Մատաթեան	200
Սարգիս աղա Համամճի պաշի	200
Եբրահամ աղա Տամկաճեան	200
Կարապետ աղա դարբին	200
Ռուբեն աղա դերձակ	200
Բարեպաշտ ոմն	200
Սարգիս աղա Իւսկիւտարցի	176
Ասպա աղա Համբարձումեան	100
Գաբրիէլ եւ Օհան աղայք Հարենց	100
Կարապետ աղա Գափճի	100
Ղուկաս աղա դերձակ	100
Ղազճան աղա Մէլիքեան	100
Կարապետ Յովսէփ աղայ վաճառական	100
Միքայէլ աղա Մ. Մանուկեան	100
Սարգիս աղա Գաֆաֆեան	50
	.48126

Այս նամակս ալ ձեռքերնիս քիչ մը ուշ հասնելով այս անգամ կը հրատարակեմք։

Ցիրաւի Գրժ. Տիգրանեան Մկրտիչ Վարդապետ Հոր ազգասիրական աշխատութիւնները որքան որ ի բացուստ լսած եւ տեսած էինք, այսօր նոյնը թաղիս մէջ ալ տեսանք, ուստի մեծ շնորհակալութիւն կ'ընծայեմք Կրօն. Ս. ժողովոյն որ յիշեալ Քարոզիչ Հոր հոգեւոր խրատները վայելելու արժան վարկաւ զմեզ. ինչպէս որ դեռ եւս ամէն կիւրակէ կը վայելեմք եւ որուն համար իսկ Ս. Եկեղեցիս յաճախողք շատ են։ Ամենուն յայտնի է որ թաղիս իգական սեռը աղքատութեան պատճառաւ արական սեռին հետ մէկ տեղ գիտութիւն ուսանելու համար մի եւ նոյն յարկի տակ կը պատսպարուէր ցարդ. սակայն երբ խորհուրդն հայթհայթեց փոքրիկ տուն մը անոնց դպրոց յատկացնելու համար, նոյն միջոցին յիշեալ հայրը մեզ առժամանակեայ Քարոզիչ շնորհուեցաւ, որ իւր ազգասիրական գովելի ջանիւք ստորագրութիւն մը բանալով բաժանորդներ գրեց տարեկան մէկ բաժինը 12 եւ կէս ղրուշէն կանխիկ առնելով որոց անուանքն 'ի ստորեւ գրեալքն են.

բաժին	ղուրուշ	անուանք բաժանորդաց
8	100	Ս. Երուսաղիմայ միաբանութիւն
8	100	Մուպահեաճեան Յակովբ էֆէնտի
8	100	Թիւլպէնտճի Յովհան Աղայ
8	100	Պաբապաշեան Գրիգոր ,,
8	100	Վէհլէկեան Գրիգոր եւ Յովհան
4	50	Բարունակ Պէյ
4	50	Տէ-Գրճիպաշեան Էնովք ,,
4	50	Մոսկոֆլու սարրաֆ Ստեփան
4	50	Կիւմիւշճեան Յովհան ,,
4	50	Գուլաքսըզեան Մ. Յակովբ
4	50	Պօտոսեան Մ. Գէորգ
3	37.20	Գէորգեան Սեղբոս
2	25	Պէօրէկեան Իսփայլով Պօղոս
2	25	Յովհան զատէ Յակովբ ,,
2	25	Սկիւտիճեան Հրանտ Լեւոն
2	25	Գիւրքճիպաշեան Իսփայէլ
2	25	,, Միհրան Խոսրով
2	25	,, Գրիգոր Տիգրան
2	25	,, Խաչիկ Տիգրան
2	25	Լաղճի Յովհաննեան Մարգար
2	25	Կիւրճեան Գրիգոր ,,
2	25	Գրիգորով Բրամ Յովհան
2	25	Սահակեան Ղումարճի Դաւիթ
2	25	Մ. Մաղաք ,,
1	12.20	Գիւնաբղեան Լեւոն Պէյ
1	12.20	Սեղբոսեան Պաղարոսով Կրպետ
1	12.20	Տ. Բարսեղեան Տիգրան ,,
1	12.20	Լաղմաճեան Գ. Յակովբ ,,

Այն յիշեալ բաժանորդաց ըրած ազգասիրական նուէրները ամբողջապէս ընդունելով խորհուրդս՝ իւր խորին շնորհակալութիւնը կը յայտնէ ամէն անոնց, եւ կը յուսայ որ սոյն ընկերութեան կը նպաստեն

նաեւ ամէն Ազգայինք՝ որ փափագող են իգական սեռին դաստիարակութեանը, որով ապագայ սերնդեան ուսումնական մայրեր կը յարդարուին։

Լաւեւ այս ալ ըսենք չմոռնալով որ Կիլիկիա հանդիսին 68 թուոյն մէջ ծանուցուած էր թէ յիշեալ Երժ. Հայրը Ս. Էջմիածին պիտի երթայ, սակայն շեմք կարծեր որ սոյն միջոցիս զմեզ իւր հոգեւոր խրատներէն զուրկ թողելով անմխիթար ձգէ, մինչեւ որ յիշեալ դպրոցն ալ հաստատուն հիմանմը վերայ հիմնուի իւր աղգասիրական ջանիւք, եւ ապա իւր ներքին փափագանացը գործնականապէս պատասխանէ։

Կը խնդրեմք, Յարգի խմբագիր, որ սոյն գրութիւնս ամբողջապէս Ձեր պատուական թերթին մէջ հրատարակել բարեհաճիք։

Մնամք եւ այլն

26 ապրիլ 1895

Էդենպուէր Էդենպէտ
ԿԱՐԱՊԵՏ ԹԷՈՎՓԻԼԻ
ՍԱՐԳԻՍԵԱՆ ՊՕՂՈՍԵԱՆ

Յիշյուպ Ս. Եղեա։

Թարեպաշտ տիկնայց եւ օրիորդաց Նուէրներն ալ՝ տասն եւ եօթն անձէ հաւաքուած 70 բաժին. որ կընէ 875 ղուրուշ, յատուկ շնորհակալութեամբ հոս կը նշանակեմք։

ՆՈՐԱԳԻՏ ՀՆՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Մալաթիա քաղաքէն ժամուկէս հեռու Օրաղի անուն գիւղին քով ժայռի մը մրայ հիմնած սուրբ Փրկիչ անուն վանքին հին աւերակ դրանը վրայ Յունարէն արձանագրութիւն մը գտնուեր է զոր բարեբեկամմը Մալաթիայէն ստացած ըլլալով մեղի հաղորդեց։ Արձանագրին թարգմանութիւնն է այս. "Գանուեցան սրբոյն Եւդոքսիոսի մասունքը մայիս ամսու մէջ, 1073 թուի Փրկչին։ Իսկ այս տաճարը նորոգուեցաւ 1370 ին. Սողոմոն Մնտրապօլտին եպիսկոպոսութեան ժամանակը"։ Ս. Երոյգրեալ 1073 թուականը կարծեօք գրուած է. որովհետեւ քանդակուած նշանագիրը թէպէտ որոշ կը ճանչցուի, բայց ճիշդ չհասկցուիր՝ իրարու մէջ անցած ըլլալով։ Աւելի հաւանական երեւցածը գրինք հոս. եւ կասկածելի ըլլալն ալ ծանուցանելը հարկ սեպեցինք։

Իսկ սուրբ Եւդոքսիոս ըսածը՝ Մալաթիացի սուրբ Եւդոքսիոս կոմսն է անշուշտ. որ Դիոկղետիանոսի հալածանաց ժամանակը նահատակեցաւ 298 թուին. եւ Հայաստանեայց սուրբ Եկեղեցին տօնախմբութիւնը կը կատարէ՝ դիւտ Խաչին նախընթաց շաբթուն Երեքշաբթի օրը. Յոյնք սեպտ. 6 ին. եւ Լատինք սեպտ. 5 ին։ Յայսմաւուրքս մէջ ալ սեպտ. 11 ին պատմութիւնը կը գտնուի։

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԸՆԴԼԱՅՔԸՆՈՒԹԻՒՆ

Մարդոյս մարմնոյ առողջութիւնը մաց եւ լարուց ըստ պատշաճի մշակութեան մեծ օգուտ ընելուն համար փափաքելի էր որ մարդոց իրենց առողջութեան վիճակը որքան որ մարդկօրէն հնար է նէ ինքնակար ազդեցութիւններէ պահպանելու հրահանգ տուող գիրք մը ըլլար ազգիս մէջ, որուն նման բազմաթիւ գրքեր կան եւրոպացւոց մէջ։ Այս փափաքելիս լեցուցած է Ի Փարիզ բնակեալ Ս՝ անուէլ Խարունակ Իւթիճեան Հայազգի Յարգոյ բժիշկը՝ թէսրաս գաղղիացի բժշկին յօրինածը թարգմանելով եւ տպել տալով, մէկ հատոր 12 ծալքով. ուղերձը եւ թարգմանչին եւ հեղինակին յառաջաբանները 14 երես. եւ բուն գիրքը՝ 181 երես։ Կը գտնուի Մայրաքաղաքիս Հայ գրավաճառաց քով։ Գին 8 ղրուշ։

ՎԱՐԻՍՏՈՆԼԷԿԸՆ ՀԱՄԱՐՕՏ

Ի ՊԵՏՍ ՆԱԽԱԿՐԹԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑԱՑ

Ազգային Ուսումնական խորհրդոյ առաջարկութեամբը գրեց, եւ կրօնական ժողովոյ հաւանութեամբը՝ եւ Ազգային նախակրթական դպրոցներուն մէջ գործածուելու համար վաւերացքնելքը տպեց Յովհաննէս Պրուսացի Տ. Կարապետեան Տէրոյենց։ Գին 4 ղուրուշ։

ՏՆՕՐԷՆ=ԽՄԲԱԳԻՐ ԵՒ ՏՊԱԳՐԻՉ
ՑՈՎՍ. ՊՐ. ՏՐ. ԿՊՊ. ՏԷՐՈՅԵՆՑ

ԿՈՍՏԱՆԴԻՆՈՒՊՕԼԻՍ
ՎԷՆԶԻՐ—ԽԱՆ